

Roman Garbicz

Emerytury górnicze w polskim systemie emerytalnym

Wstęp

Zadaniem każdego państwa jest zapewnienie obywatelom pomocy w sytuacjach, kiedy nie mogą oni sami sobie jej zapewnić. Do takich sytuacji zaliczamy starość, kiedy to osoby nią dotknięte muszą mieć – albo poprzez własną zapobiegliwość, albo przez pomoc państwa – wystarczające środki utrzymania. Państwo poprzez system świadczeń społecznych zabezpiecza osobom starszym niezbędne środki finansowe do przeżycia. Do standardowych rozwiązań z tego zakresu zaliczamy system świadczeń emerytalnych. Standardy światowe przewidują różnorodne rozwiązania z tego zakresu, uzależnione przede wszystkim od sposobu przyznawania świadczeń i metod obliczania wysokości tych należności. W 1999 roku przeprowadzona została w Polsce radykalna reforma tego systemu, zmieniająca nie tylko zasady przyznawania i obliczania wysokości emerytur, ale także samą filozofię funkcjonowania tego elementu zabezpieczenia społecznego. Wprowadzono między innymi kilka filarów emerytalnych oraz radykalnie zmieniono metody wyliczania wysokości świadczeń.

Celem niniejszego opracowania jest charakterystyka przywilejów emerytalnych górników, w nowym zreformowanym systemie ubezpieczeń społecznych.

Emerytura, zwana dawniej rentą starczą, jest świadczeniem pieniężnym z ubezpieczenia społecznego wypłacanym w sytuacji, gdy u danego ubezpieczonego wystąpi określone ryzyko, w tym przypadku wiek uniemożliwiający zarobkowanie na poziomie gwarantującym mu utrzymanie. System zabezpieczenia emerytalnego (w skrócie: zabezpieczenie emerytalne, system emerytalny) można zdefiniować jako istniejące rozwiązania instytucjonalne, zmierzające – na ogół poprzez ustanowienie zasad: 1) gromadzenia oszczędności emerytalnych oraz 2) dokonywania wypłat świadczeń emerytalnych – do zapewnienia uczestnikom systemu niezarobkowych środków utrzymania na okres starości. Sformułowanie takie podkreśla, iż system zabezpieczenia emerytalnego jest

konstrukcją celową i praktyczną, składającą się – w zależności od prowadzonej polityki zabezpieczenia społecznego – z różnorodnych rozwiązań, niekoniecznie zgodnych z ujęciem modelowym systemu, którą odwołuje się do logiki ryzyka starości i zasad jego uprzedzania przez odpowiednie oszczędzanie i zastosowanie ubezpieczenia ze świadczeniem dożywotnim. Gdy w systemie zabezpieczenia emerytalnego dominują rozwiązania o charakterze ubezpieczeniowym, to wtedy uzasadnione jest posługiwanie się określeniem „ubezpieczenie emerytalne”. Mówiąc ścisłym językiem ubezpieczeniowym, chodzi o odpowiednie (ubezpieczeniowe) zorganizowanie wspólnoty ryzyka starości, co w zakresie oszczędzania dotyczy ciągu płatności składkowych do instytucji wspólnego inwestowania (funduszu emerytalnego), a w zakresie wypłat oznacza ekwiwalentne przeznaczenie tych oszczędności na systematyczne świadczenia dożywotnie, ustalane aktuarialnie, na podstawie zgromadzonych oszczędności i przeciętnego dalszego trwania życia [5, 11–12].

System emerytalny ma 2 aspekty: ekonomiczny i społeczny. Podstawowym, strategicznym i globalnym celem każdego systemu świadczeń pieniężnych, w tym także systemu emerytalnego, jest jego efektywność i administracyjna wykonalność. Przy tworzeniu świadczeń i podatków niezbędnych do ich finansowania należy marginalizować ich niekorzystne dla gospodarki skutki, negatywny wpływ na bodźce do pracy i na oszczędności [1, 148].

Wyróżnia się kilka rodzajów systemów emerytalnych: tradycyjny i nowoczesny, naturalny (dobrowolny) i zinstytucjonalizowany (obowiązkowy) czy też finansowy i niefinansowy.

System emerytalny tradycyjny polega na tym, że składka jest jeszcze jedną formą podatku, gdzie opłacenie tej składki tworzy nieprecyzyjnie określone zobowiązania do wypłaty świadczenia. System emerytalny nowoczesny to system, w którym wykorzystywane rozwiązania nie mają decydującego wpływu na wysokość podatków, a zdyskontowana wartość strumienia dochodów systemu jest równa wartości strumienia wydatków zdyskontowanego w tym momencie. Naturalny system emerytalny opiera się na więzach rodzinnych, indywidualnych lub grupowej zapobiegliwości albo solidarności z osobami w podeszłym wieku, niemającymi wystarczających środków do życia. Zinstytucjonalizowany system emerytalny polega na nałożeniu na pokolenie pracujące obowiązku finansowania konsumpcji emerytów poprzez konieczność opłacania składek, z których wypłacane są świadczenia osobom do nich uprawnionym [2, 16–19].

Z indywidualnego punktu widzenia celem systemu emerytalnego jest więc po pierwsze, rozłożenie zasobów w cyklu życia (przesunięcie z okresu aktywności zawodowej na okres emerytalny), po drugie system emerytalny powinien zabezpieczać przed ryzykiem, szczególnie nieznaną długością życia na emeryturze (dwie fazy ryzyka starości obejmowanego zabezpieczeniem emerytalnym –

oszczędzania i ubezpieczenia – wyróżnia T. Szumlicz [8, 39–40]. System emerytalny realizuje także cele ogólnospołeczne, zwłaszcza ochrony przed ubóstwem w okresie starości oraz redystrybucji dochodów w celu uzyskania wyrównania podziału dochodów [3, 42].

W końcu XX wieku niemal wszystkie państwa dokonały reformy emerytalnej (por. [8, 15–16]). Emerytury, przez długi czas jeden z najbardziej stabilnych elementów powojennego kontraktu społecznego, stały się sektorem, w którym zachodzą głębokie zmiany polityczne [4, 305].

1. Polski system emerytalny

Polski system emerytalny składa się ze świadczeń z ubezpieczenia społecznego i z zaopatrzenia społecznego. Emerytury z ubezpieczenia społecznego od 1999 roku dzielimy na świadczenia wypłacane z 3 filarów. Pierwszy filar jest obowiązkowy dla wszystkich i funkcjonuje na zasadzie repartycji międzypokoleniowej, drugi filar jest obowiązkowy (w momencie jego wprowadzenia był dla części ubezpieczonych dobrowolny) i jest filarem kapitałowym, natomiast trzeci filar jest całkowicie dobrowolny i kapitałowy.

Emerytura z I filaru ma zapewnić ubezpieczonym środki finansowe pozwalające się utrzymać, po zaprzestaniu pracy. Aby otrzymać to świadczenie, trzeba spełnić określone kryteria. Dla większości ubezpieczonych są one jednakowe, ale istnieją pewne grupy zawodowe, dla których kryteria te są odmienne od standardowych. Radykalna zmiana polskiego systemu emerytalnego, wprowadzona od 1 stycznia 1999 roku (wraz z późniejszymi zmianami), podzieliła emerytury w Polsce na emerytury wypłacane z systemu ubezpieczeń społecznych oraz emerytury wypłacane z zaopatrzenia społecznego. Emerytury wypłacane z systemu ubezpieczeń społecznych charakteryzują się opłacaniem składek emerytalnych, które są podstawą do obliczania wysokości późniejszego świadczenia. Natomiast emerytury z zaopatrzenia społecznego wypłacane są ze środków pochodzących z budżetu państwa, czyli z podatków.

Do emerytur z ubezpieczenia społecznego zaliczamy następujące emerytury:

- emerytury standardowe dla osób urodzonych przed 1.01.1949 r. (tzw. emerytury ze starego systemu),
- emerytury standardowe dla osób urodzonych po 31.12.1948 r. (tzw. emerytury z nowego systemu),
- emerytury przejściowe (wypłacane dla osób przechodzących na emerytury w latach 2009–2013),
- emerytury z II filaru emerytalnego,
- emerytury (lub inne świadczenia) z III filaru emerytalnego,

— emerytury górnicze (uprzywilejowane bez względu na przynależność do starego lub nowego systemu).

Emerytury górnicze zostały wydzielone z wcześniejszych rodzajów emerytur ze względu na specjalne uprzywilejowanie tej grupy ubezpieczonych, bez względu na podział na stary i nowy system emerytalny (pomimo zróżnicowania ich ze względu na datę urodzenia potencjalnych świadczeniobiorców).

Do emerytur z zaopatrzenia społecznego zaliczamy:

- emerytury służb mundurowych (policji, wojska, straży granicznej, służby więziennej, straży pożarnej itd.),
- emerytury prokuratorów i sędziów,
- emerytury rolnicze.

Emerytury rolnicze również należą do emerytur z zaopatrzenia społecznego, ponieważ tylko z nazwy (a nie z podstaw ich finansowania) nazywane są emeryturami z ubezpieczenia społecznego.

2. Kryteria nabywania prawa do standardowej emerytury w Polsce

2.1. Emerytura z I filaru emerytalnego

W polskim systemie emerytalnym (I filar) kryteria niezbędne do nabycia uprawnień emerytalnych z ubezpieczenia społecznego można podzielić na uprawnienia, jakie muszą spełnić osoby urodzone przed 1.01.1949 roku (tzw. stary system), i osoby urodzone po 31.12.1948 roku (tzw. nowy system).

Prawo do emerytury dla osób urodzonych przed 1 stycznia 1949 roku

Do standardowych kryteriów emerytalnych u osób urodzonych przed 1 stycznia 1949 roku zaliczamy:

1. wiek: kobieta 60 lat życia, mężczyzna 65 lat życia,
2. okres składkowy i nieskładkowy: kobieta 15 lat, mężczyzna 20 lat (wariant „liberalny”),
3. okres składkowy i nieskładkowy: kobieta 20 lat, mężczyzna 25 lat (wariant „standardowy”) (por. [7, art. 27–28]).

Aby otrzymać emeryturę, trzeba bezwzględnie spełniać kryterium 1 i 2 lub 3.

Różnica w kryterium okresów składkowych i nieskładkowych jest taka, że przy spełnieniu kryterium „liberalnego” emeryt nie ma gwarantowanej minimalnej wysokości emerytury. W przypadku gdy posiada dłuższy okres składkowy i nieskładkowy (20 lat kobieta i 25 lat mężczyzna), ma zapewnioną ustawowo minimalną wysokość emerytury niezależnie od naliczonej wysokości świadczenia (mniejszego od minimalnej emerytury).

Prawo do emerytury dla osób urodzonych po 31 grudnia 1948 roku

Jedynym kryterium emerytalnym dla osób urodzonych po 31 grudnia 1948 roku jest wiek: dla kobiet 60 lat, a dla mężczyzn 65 lat życia.

2.2. Emerytura z II filaru emerytalnego

Wypłata środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym następuje przez przeniesienie tych środków do wskazanego przez członka zakładu ubezpieczeń emerytalnych, w którym wykupił on emeryturę dożywotnią. Wykup emerytury może nastąpić najwcześniej w momencie, gdy wnioskodawca osiągnie wiek emerytalny: kobieta 60 lat życia, mężczyzna 65 lat życia (por. [6, art. 111]).

2.3. Emerytura z III filaru emerytalnego

Kryteria nabywania uprawnień do świadczeń (emerytur) z III filaru są zróżnicowane i uzależnione od formy tego świadczenia. Odrębne kryteria są określone dla świadczeń z Indywidualnych Kont Emerytalnych, odrębne dla emerytur z Pracowniczych Programów Emerytalnych czy też dla świadczeń z dobrowolnych ubezpieczeń na życie.

3. Zasady obliczania wysokości standardowych emerytur z I i II filaru emerytalnego

3.1. Obliczanie wysokości standardowych emerytur z I filaru emerytalnego

Zasady obliczania wysokości emerytur w nowym polskim systemie emerytalnym uzależnione są od daty urodzenia osób ubiegających się o świadczenia. One to determinują powstanie różnic w wysokości wypłacanych świadczeń.

Wysokość standardowej emerytury dla osób urodzonych przed 1.01.1949 roku

Wysokość emerytury dla osób urodzonych przed dniem 1 stycznia 1949 roku obliczamy według następującego wzoru:

$$E_s = 0,24 \times KB + \frac{MS \times 0,013 \times PWe}{12} + \frac{MN \times 0,007 \times PWe}{12} \quad (1)$$

gdzie:

- Es – emerytura dla osób urodzonych przed 1.01.1949 roku,
- KB – kwota bazowa wynosząca 100% przeciętnego wynagrodzenia w poprzednim roku, pomniejszonego o składki na ubezpieczenie społeczne pobierane od ubezpieczonych,

MS – liczba miesięcy, w których opłacane były składki na ubezpieczenie społeczne,

MN – liczba miesięcy zaliczonych do tzw. okresów nieskładkowych,

PWe – tzw. podstawa wymiaru emerytury (por. [7, art. 15–17, 53]).

Podstawa wymiaru emerytury jest to wskaźnik uzależniający wysokość wypłacanej emerytury od opłacanych składek i uniezależniający ją od wpływu inflacji (w krótkim okresie czasu). W dłuższej perspektywie czasowej od inflacji emeryturę uniezależnia waloryzacja świadczeń emerytalno-rentowych.

Podstawę wymiaru emerytury obliczamy według wzoru:

$$PWe_{10} = \frac{\frac{S_1}{W_1} + \frac{S_2}{W_2} + \dots + \frac{S_{10}}{W_{10}}}{10} \times KB \quad (2)$$

lub

$$PWe_{20} = \frac{\frac{S_1}{W_1} + \frac{S_2}{W_2} + \dots + \frac{S_{20}}{W_{20}}}{20} \times KB \quad (3)$$

gdzie:

- PWe – tzw. podstawa wymiaru emerytury,
 KB – kwota bazowa wynosząca 100% przeciętnego wynagrodzenia w poprzednim roku pomniejszonego o składki na ubezpieczenie społeczne pobierane od ubezpieczonych,
 $S_1, S_2, S_3, \dots, S_{20}$ – suma kwot podstawy wymiaru składek w danym roku z kolejnych/wybranych przez zainteresowanego lat kalendarzowych (suma z 12 miesięcy),
 $W_1, W_2, W_3, \dots, W_{20}$ – roczne kwoty przeciętnego wynagrodzenia ogłoszonego za dany rok kalendarzowy z kolejnych lub wybranych przez zainteresowanego lat kalendarzowych.

Wnioskodawca ubiegający się o emeryturę ma możliwość wyboru, czy podstawa wymiaru jego emerytury liczona będzie z 10 kolejnych lat z ostatnich 20 lat kalendarzowych z jego kariery zawodowej; czy też 20 dowolnych (nie kolejnych) lat z całej jego kariery zawodowej (por. [7, art. 15–17]).

Wysokość emerytury dla osób urodzonych po 31.12.1948 roku i objętych ubezpieczeniem społecznym przed 1.01.1999 roku przechodzących na emeryturę po 2013 roku

Dla osób objętych ubezpieczeniem i przechodzących na emeryturę po 2013 roku (nazwijmy ją umownie emeryturą przejściową) oblicza się, według wzoru:

$$E_p = \frac{K + S}{DT\dot{Z}_1} \quad (4)$$

gdzie:

- E_p – emerytura dla osób urodzonych po 31.12.1948 roku, a objętych ubezpieczeniem przed 1.01.1999 roku,
 K – zwaloryzowany tzw. kapitał początkowy,
 S – kwota składek na ubezpieczenie emerytalne z uwzględnieniem waloryzacji składek zaewidencjonowanych na tzw. koncie indywidualnym ubezpieczonego,
 $DT\dot{Z}_1$ – średnie dalsze trwanie życia dla osoby w momencie jej przejścia na emeryturę (por. [7, art. 25]).

Kapitał początkowy oblicza się według wzoru:

$$K = (0,24 \times KB \times Wkp + (MS \times 0,013 \times PWe) / 12 + (MN \times 0,007 \times PWe) / 12) \times DT\dot{Z}_1 \quad (5)$$

gdzie:

- K – kapitał początkowy,
 Wkp – współczynnik proporcjonalności,
 KB – kwota bazowa wynosząca 100% przeciętnego wynagrodzenia w II kwartale kalendarzowym 1998 roku,
 MS – liczba miesięcy, w których opłacane były składki na ubezpieczenie społeczne,
 MN – liczba miesięcy zaliczonych do tzw. okresów nieskładkowych
 PWe – tzw. podstawa wymiaru emerytury (sposób jej obliczania patrz PWe , przy czym bierze się pod uwagę okres 10 kolejnych lat kalendarzowych z okresu od 1.01.1980 do 31 grudnia 1998 roku (por. [7, art. 174]).

Wysokość emerytury dla osób urodzonych po 31.12.1948 roku i nieobjętych ubezpieczeniem społecznym przed 1.01.1999 roku

Wysokość emerytury dla osób urodzonych po 31.12.1948 roku i nieubezpieczonych przed 1.01.1999 roku obliczamy według wzoru:

$$E_n = \frac{S}{DT\dot{Z}_1} \quad (6)$$

gdzie:

- E_n – emerytura dla osób urodzonych po 31.12.1948 roku,

S – kwota składek na ubezpieczenie emerytalne z uwzględnieniem waloryzacji składek zaewidencjonowanych na tzw. koncie indywidualnym ubezpieczonego,

DTŻ₁ – średnie dalsze trwanie życia dla osoby w momencie jej przejścia na emeryturę (dalsze trwanie życia jest podawane corocznie w komunikacie Prezesa GUS).

Średnie dalsze trwanie życia – DTŻ₁ jest określane wspólnie dla kobiet i mężczyzn i wyrażane jest w miesiącach (por. [7, art. 25–26]).

Wysokość emerytury dla osób urodzonych po 31.12.1948 roku i objętych ubezpieczeniem społecznym przed 1.01.1999 roku a przechodzących na emeryturę w latach 2009–2013

Osoby przechodzące na emeryturę w latach 2009–2013 i niebędące członkami otwartych funduszy emerytalnych będą otrzymywać emeryturę obliczona według następujących wzorów:

1. Wniosek o emeryturę złożony w 2009 roku:

$$E_{2009} = 0,8 \times Es + 0,2 \times En \quad (7)$$

2. Wniosek o emeryturę złożony w 2010 roku:

$$E_{2010} = 0,7 \times Es + 0,3 \times En \quad (8)$$

3. Wniosek o emeryturę złożony w 2011 roku:

$$E_{2011} = 0,55 \times Es + 0,45 \times En \quad (9)$$

4. Wniosek o emeryturę złożony w 2012 roku:

$$E_{2012} = 0,35 \times Es + 0,65 \times En \quad (10)$$

5. Wniosek o emeryturę złożony w 2013 roku:

$$E_{2013} = 0,2 \times Es + 0,8 \times En \quad (11)$$

gdzie Es i En obliczamy według wzorów przedstawionych powyżej.

3.2. Obliczanie wysokości emerytury z II filaru emerytalnego

Wysokość emerytury z II filaru uzależniona jest od kwoty zgromadzonej na rachunku funduszu i od wieku ubezpieczonego, w którym chce on przejść na emeryturę. Oblicza się ją według wzoru:

$$E_{2f} = \frac{ST}{DT\check{Z}_2} \quad (12)$$

gdzie:

E_{2f} – emerytura z II filaru,

ST – wartość środków transferowanych do zakładu emerytalnego,

$DT\check{Z}_2$ – przeciętne dalsze trwanie życia dla osoby w wieku n lat (n = ilość lat życia wnioskodawcy) liczone odrębnie dla każdej z płci.

4. Emerytura górnicza

4.1. Kryteria nabywania emerytury górniczej

Górnicy jako jedyna grupa zawodowa funkcjonująca w polskim systemie emerytur z ubezpieczenia społecznego mają zagwarantowane specjalne przywileje, niezależne od zasad regulujących funkcjonowanie pozostałych emerytur z tego systemu. Przywileje te są efektem protestów społecznych tej grupy zawodowej w latach poprzedzających kolejne wybory parlamentarne. Protesty te (w latach 1999–2006) miały na celu przyznanie dodatkowych uprawnień dla ubezpieczonych górników w porównaniu do pozostałych ubezpieczonych. Uzyskane przywileje dotyczą zarówno korzystniejszych warunków przy nabywaniu prawa do emerytury, jak i sposobu obliczania jej wysokości oraz określenia katalogu prac zaliczanych do pracy w górnictwie.

W tej grupie zawodowej również występuje podział uprawnień uzależniony od daty urodzenia, ale ponadto górnicy mają prawo do przechodzenia na emeryturę bez względu na wiek, jeżeli spełniają określone wymagania co do czasu pracy w górnictwie.

Prawo do emerytury górniczej dla osób urodzonych przed 1.01.1949 roku

Prawo do emerytury mają górnicy, jeżeli

1. Mężczyzna lub kobieta ukończyli 55 lat życia i posiadają 25-letni (mężczyzna) lub 20-letni (kobieta) okres pracy górniczej lub okres pracy zaliczany do pracy górniczej, lub okres pracy równorzędny z pracą górniczą, w tym co najmniej 5 lat pracy górniczej;
- lub
2. Mężczyzna lub kobieta ukończyli 50 lat życia i posiadają 25-letni (mężczyzna) lub 20-letni (kobieta) okres pracy górniczej lub okres pracy zaliczany do pracy górniczej, lub okres pracy równorzędny z pracą górniczą, w tym co najmniej 15 lat pracy górniczej (por. [7, art. 34]).

Prawo do emerytury górniczej dla osób urodzonych po 31.12.1948 roku, a przed 1.01.1969 roku

3. Prawo do emerytury górniczej przysługuje również osobie spełniającej powyższe kryteria i niebędącej członkiem otwartego funduszu emerytalnego, jeżeli spełni te kryteria do końca roku 2008 (por. [7, art. 49]).

Prawo do emerytury górniczej bez względu na wiek

Prawo do emerytury górniczej bez względu na wiek i zajmowane stanowisko przysługuje pracownikom, którzy pracę górniczą wykonywali pod ziemią stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, przez okres wynoszący co najmniej 25 lat (por. [7, art. 48]).

4.2. Katalog prac uznanych za pracę górniczą i prace równorzędne z pracą górniczą lub prace zaliczane do prac górniczych

W aktualnym polskim zbiorze przepisów prawnych dotyczących emerytur górniczych precyzyjnie określono, jakie zadania lub obowiązki wykonywane w kopalniach uprawniają do uzyskania emerytury górniczej.

Przy ustalaniu prawa do emerytury górniczej uwzględnia się okresy pracy górniczej i pracy równorzędnej z pracą górniczą oraz okresy zaliczane do pracy górniczej, będące okresami składkowymi lub nieskładkowymi, z tym że okresy pracy górniczej i pracy równorzędnej z pracą górniczą uwzględnia się, jeżeli praca ta wykonywana była co najmniej w połowie wymiaru czasu pracy. Za pracę górniczą uważa się zatrudnienie:

- 1) pod ziemią w kopalniach węgla, rud, kruszców, surowców ogniotrwałych, glin szlachetnych, kaolinów, magnezytów, gipsu, anhydrytu, soli kamiennej i potasowej, fosforytów oraz barytu;
- 2) pod ziemią i przy głębieniu szybów w przedsiębiorstwach budowy kopalń oraz pod ziemią w przedsiębiorstwach i innych podmiotach wykonujących dla tych kopalń roboty górnicze lub przy budowie szybów;
- 3) pod ziemią w przedsiębiorstwach montażowych, przedsiębiorstwach maszyn górniczych, zakładach naprawczych i innych podmiotach wykonujących dla kopalń podziemne roboty budowlano-montażowe, roboty przy naprawie maszyn i wdrażaniu nowych urządzeń; pracownikom zatrudnionym w tych przedsiębiorstwach, zakładach i innych podmiotach uznaje się za pracę górniczą te miesiące zatrudnienia, w których co najmniej połowę dniówek roboczych przepracowali pod ziemią;
- 4) na odkrywce w kopalniach siarki i węgla brunatnego przy ręcznym lub zmechanizowanym urabianiu, ładowaniu oraz przewozie nadkładu i złoża, przy pomiarach w zakresie miernictwa górniczego oraz przy bieżącej konserwacji agregatów i urządzeń wydobywczych, a także w kopalniach otworowych

- siarki oraz w przedsiębiorstwach i innych podmiotach wykonujących roboty górnicze dla kopalń siarki i węgla brunatnego, na stanowiskach określonych w drodze rozporządzenia przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw gospodarki i ministrem właściwym do spraw Skarbu Państwa;
- 5) pod ziemią na stanowiskach dozoru ruchu oraz kierownictwa ruchu kopalń, przedsiębiorstw, a także w kopalniach siarki i węgla brunatnego oraz w przedsiębiorstwach na stanowiskach określonych w drodze rozporządzenia przez ministra właściwego do spraw gospodarki, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw Skarbu Państwa i ministrem właściwym do spraw zabezpieczenia społecznego;
 - 6) w charakterze członków drużyn ratowniczych kopalń, mechaników sprzętu ratowniczego tych drużyn oraz w charakterze ratowników zawodowych w stacjach ratownictwa górniczego;
 - 7) na stanowiskach maszynistów wyciągowych na szybach oraz na stanowiskach sygnalistów na nadszybiach szybów w kopalniach, przedsiębiorstwach;
 - 8) na stanowiskach pracy pod ziemią w nieczynnych kopalniach;
 - 9) na stanowiskach nauczycieli (instruktorów) zawodu w górniczych polach szkoleniowych pod ziemią oraz w kopalniach siarki i węgla brunatnego;
 - 10) w urzędach górniczych, jeżeli zatrudnienie jest związane z wykonywaniem czynności inspekcyjno-technicznych w kopalniach, przedsiębiorstwach;
 - 11) w przedsiębiorstwach i innych podmiotach miernictwa górniczego lub geologicznych, jeżeli zatrudnienie jest wykonywane bezpośrednio przy pomiarach z zakresu miernictwa górniczego, geologii i hydrologii; pracownikom zatrudnionym w tych przedsiębiorstwach i podmiotach uznaje się za pracę górniczą te miesiące zatrudnienia, w których co najmniej połowę dniówek roboczych przepracowali pod ziemią;
 - 12) w charakterze lekarzy i felczerów w górniczych zespołach opieki zdrowotnej, w zakładach górniczej służby zdrowia przy kopalniach węgla kamiennego i rud oraz w zakładach służby zdrowia kopalń siarki lub węgla brunatnego, jeżeli pracownicy ci są zatrudnieni w tych zakładach w łącznym wymiarze co najmniej 30 godzin tygodniowo oraz wykonują systematyczną kontrolę sanitarnohigieniczną stanowisk pracy pod ziemią, w kopalniach siarki lub węgla brunatnego – co najmniej przez 20 godzin w ciągu miesiąca, przy czym do okresu 20 godzin kontroli sanitarnohigienicznej stanowisk pracy pod ziemią wlicza się również czas zużyty na zjazd i wyjazd ze stanowisk pracy pod ziemią;
 - 13) na równi z okresami pracy górniczej traktuje się okres urlopu górniczego do 5 lat oraz okres świadczenia górniczego do 3 lat.

Za pracę równorzędną z pracą górniczą uważa się:

- 1) pełnienie przez pracowników funkcji z wyboru w organach związku zawodowego zrzeszającego pracowników kopalń, przedsiębiorstw, jeżeli pracownicy ci bezpośrednio przed objęciem tych funkcji wykonywali pracę górniczą;
- 2) zatrudnienie na stanowiskach wymagających kwalifikacji inżyniera lub technika w zakresie górnictwa:
 - a) w administracji kopalń, przedsiębiorstw oraz w zarządach spółek węglowych, byłych gwarectwach, zrzeszeniach i zjednoczeniach tych kopalń i przedsiębiorstw;
 - b) w urzędach górniczych;
 - c) na stanowiskach nauczycieli w górniczych szkołach zawodowych i technikach;
 - d) w urzędach naczelnych i centralnych organów administracji państwowej oraz w urzędach terenowych organów administracji, będących organami założycielskimi kopalń i przedsiębiorstw, a także w jednostkach podległych tym organom, jeżeli jednostki te działają w zakresie przemysłów określonych w stosownych przepisach, pod warunkiem uprzedniego przepracowania w kopalniach, przedsiębiorstwach co najmniej 5 lat pod ziemią, na odkrywce w kopalniach siarki lub węgla brunatnego, a także w kopalniach otworowych siarki albo na stanowiskach dozoru lub kierownictwa ruchu;
- 3) zatrudnienie na stanowiskach wymagających kwalifikacji inżyniera lub technika w zakresie górnictwa pracowników i przeniesionych do urzędów naczelnych i centralnych organów administracji państwowej, do instytutów podporządkowanych tym organom, do pracy w wyższych szkołach górniczych i w wydawnictwach górniczo-hutniczych, jeżeli pracownicy ci przepracowali uprzednio w kopalniach, przedsiębiorstwach 4 co najmniej 5 lat pod ziemią, na odkrywce w kopalniach siarki lub węgla brunatnego, a także w kopalniach otworowych siarki albo na stanowiskach dozoru lub kierownictwa ruchu;
- 4) zatrudnienie przy innych pracach, nie dłuższe niż 5 lat, do których pracownicy przeszli w drodze wyboru lub zalecenia jednostki nadrzędnej albo w związku z likwidacją kopalni, zakładu górniczego, przedsiębiorstwa.

Za pracowników zatrudnionych na stanowiskach wymagających kwalifikacji inżyniera lub technika w zakresie górnictwa uważa się osoby, które:

- 1) posiadają tytuł inżyniera lub technika i są zatrudnione zgodnie z posiadanymi kwalifikacjami w zakresie górnictwa albo
- 2) nie posiadają tytułu inżyniera lub technika, lecz mają praktyczne przygotowanie nabyte w czasie wykonywanej uprzednio, co najmniej przez 5 lat, pracy na stanowiskach w dozorcze ruchu lub w innej pracy pod ziemią albo

w kopalniach siarki lub węgla brunatnego oraz wykonują czynności, które wymagają kwalifikacji inżyniera lub technika i są powierzane inżynierom lub technikom.

Przy ustalaniu prawa do górniczej emerytury pracownikom zatrudnionym pod ziemią oraz w kopalniach siarki lub węgla brunatnego zalicza się w wymiarze półtorakrotnym następujące okresy pracy na obszarze państwa polskiego:

- 1) w przodkach bezpośrednio przy urabianiu i ładowaniu urobku oraz przy innych pracach przodkowych, przy montażu, likwidacji i transporcie obudów, maszyn urabiających, ładujących i transportujących w przodkach oraz przy głębieniu szybów i robotach szybowych;
- 2) w drużynach ratowniczych;
- 3) w charakterze mechaników sprzętu ratowniczego drużyn ratowniczych.

Okresy pracy zalicza się w wymiarze półtorakrotnym również tym pracownikom dozoru ruchu i kierownictwa ruchu kopalń, którzy pracują przez co najmniej połowę dniówek roboczych w miesiącu pod ziemią, w kopalniach siarki lub w kopalniach węgla brunatnego (por. [7, art. 35–39]).

4.3. Obliczanie wysokości emerytury górniczej

Wysokość emerytury górniczej oblicza się według następującego wzoru:

$$E_g = 0,24 \times KB + \frac{MS \times P \times PWe}{12} + \frac{MN \times 0,007 \times PWe}{12} \quad (13)$$

gdzie:

KB – kwota bazowa wynosząca 100% przeciętnego wynagrodzenia w poprzednim roku pomniejszonego o składki na ubezpieczenie społeczne pobierane od ubezpieczonych,

P – przelicznik:

0,018 – za każdy rok pracy pod ziemią w przodkach, w drużynach ratowniczych,

0,015 – za każdy rok pracy górniczej wykonywanej pod ziemią stale i w pełnym wymiarze czasu pracy,

0,014 – za każdy rok pracy w pełnym wymiarze czasu pracy wykonywanej częściowo na powierzchni i częściowo pod ziemią,

0,012 – za każdy rok pracy wykonywanej stale i w pełnym wymiarze czasu pracy na odkrywcę,

MS – liczba miesięcy, w których opłacane były składki na ubezpieczenie społeczne,

MN – liczba miesięcy zaliczonych do tzw. okresów nieskładkowych,

PWe – tzw. podstawa wymiaru emerytury (sposób jej obliczania według zasad określonych wcześniej; por. [7, art. 51–53]).

Zasady obliczania wysokości emerytur górniczych stawiają w znacznie korzystniejszym położeniu (jeśli chodzi o wysokość emerytury) tę grupę zawodową w stosunku do wszystkich pozostałych grup zawodowych. Zastosowanie tzw. przelicznika uprawnia górników do wyższych świadczeń niż mają prawo pozostali ubezpieczeni, bez konieczności opłacania wyższych składek.

5. Analiza porównawcza wysokości i czasu pobierania świadczenia standardowego i górniczego

Określając uprawnienia górników do świadczeń emerytalnych w Polsce, można sformułować twierdzenie o ich korzystniejszych rozwiązaniach w stosunku do pozostałych ubezpieczonych. Rozwiązania dla górników są korzystniejsze ze względu na wiek, w którym nabywają prawa do emerytury, oraz ze względu na formułę, według której obliczone zostaje ich świadczenie. Przyjęte w tym zakresie rozwiązania legislacyjne stanowią podstawę do przedstawienia poniższych symulacji.

5.1. Przywileje górników związane z zastosowaną formułą obliczania wysokości emerytury

Zarówno górnicy, jak i pozostali ubezpieczeni opłacają składki w identycznej wysokości od tej samej podstawy wymiaru składki (wysokość ta wynosi 19,52%). Zastosowanie różnych formuł obliczania wysokości świadczenia (wzór nr 1 i wzór nr 13) powoduje, że emerytury górnicze są wyższe od standardowych, pomimo opłacania identycznych składek. Nie ma tutaj z pewnością zastosowania zasada, że suma składek winna być równa sumie wypłacanych świadczeń. Powstała różnica (czyli konieczność wypłacania wyższych świadczeń dla górników) musi być finansowana z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (czyli ze składek pozostałych ubezpieczonych) bądź z budżetu państwa (czyli z podatków).

Tabela 1. Symulacja wysokości wypłacanych emerytur (standardowych i górniczych)

Ubezpieczony	Wysokość emerytury w złotych miesięcznie								
	przy $n_1 = 25$ lat			przy $n_2 = 30$ lat			przy $n_3 = 35$ lat		
	Część socjalna ²	Część ubezpieczeniowa	Razem	Część socjalna ²	Część ubezpieczeniowa	Razem	Część socjalna ²	Część ubezpieczeniowa	Razem
Górnik pracujący na przodku	480	1350	1830	480	1620	2100	480	1890	2370
Górnik pracujący pod ziemią	480	1125	1605	480	1350	1830	480	1575	2055
Pozostali ubezpieczeni	480	975	1455	480	1170	1650	480	1365	1845

¹ – symulacja zakłada, że kwota bazowa $K_b = 2000$ zł, podstawa wymiaru emerytury $P_{We} = 150\%$, liczba miesięcy składkowych $MS = 100\%$, a liczba miesięcy nieskładkowych $MN = 0\%$, okres ubezpieczenia $n_1 = 25$ lat (300 miesięcy), $n_2 = 30$ lat (360 miesięcy), $n_3 = 35$ lat (420 miesięcy);

² – część socjalna czyli 24% kwoty bazowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wzoru 1 i wzoru 13.

5.2. Przywileje górników związane z kryterium wiekowym przy nabywaniu prawa do emerytur

Obniżenie wieku emerytalnego (a praktycznie jego zniesienie przy zastosowaniu zasady wymaganej minimalnej ilości przepracowanych lat) spowodowało, że emeryt górnik ma potencjalnie znacznie dłuższy okres pobierania emerytury niż pozostali ubezpieczeni. Zastosowanie zasady pokrycia wydatków na świadczenia z wpłaconych wcześniej składek powoduje, że środki na wypłatę emerytur dla górników wyczerpią się znacznie wcześniej niż w przypadku innych ubezpieczonych. Powstały niedobór (czyli konieczność wypłacania świadczeń dla górników w okresie dłuższym niż standardowy) musi być również finansowany z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (czyli ze składek pozostałych ubezpieczonych) bądź z budżetu państwa (czyli z podatków). Przeznaczenie środków pochodzących z podatków na dopłaty do wypłat emerytur zwiększa deficyt budżetowy oraz zmniejsza możliwości budżetu państwa w zakresie inwestowania w gospodarce.

Tabela 2. Symulacja długości wypłaty świadczeń emerytalnych

Ubezpieczeni	Wiek emerytalny ¹	Okres opłacania składek	Przeciętna długość życia w Polsce ²	Okres pobierania emerytury
górnicy	43	25	70	27
pozostali	65	42	70	5

¹ – dotyczy mężczyzn, przy założeniu podlegania ubezpieczeniu społecznemu od 18 roku życia.

² – przyjęto hipotetycznie, że przeciętnie wynosi on 70 lat dla obydwójga płci w Polsce.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [12, art. 27, 28, 34, 48].

Na podstawie przedstawionych symulacji jednoznacznie stwierdzić można, że górnicy jako grupa ubezpieczonych korzystają z niestandardowych rozwiązań zwanych powszechnie przywilejami. Akcje protestacyjne podejmowane w latach poprzednich przez tę grupę zawsze były skuteczne (z punktu widzenia zainteresowanych), ale destrukcyjne dla finansowania systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce.

Zakończenie

Grupa zawodowa górników jest szczególnie uprzywilejowana w polskim systemie emerytalnym. Swoje przywileje zdobyła dzięki protestom społecznym, które zawsze nasilały się tuż przed każdymi wyborami parlamentarnymi. Jej uprzywilejowanie odbywa się kosztem pozostałych ubezpieczonych. Opłacanie identycznej wysokości składek na ubezpieczenie emerytalne daje wyższe emerytury górnikom niż innym ubezpieczonym. Koszty tych emerytur ponoszą pozostali ubezpieczeni lub podatnicy, w przypadku niedoborów Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Powodem takiego stanu rzeczy jest fakt, iż to budżet państwa jest gwarantem wypłaty świadczeń emerytalnych z I filaru emerytalnego. Zasady reformy emerytalnej wprowadzone w 1999 roku zostały zniszczone przez kierowanie się posłów aktualną koniunkturą wyborczą, a jednocześnie prawie wszystkie nowelizacje przepisów dotyczących emerytur i rent, wprowadzone po 1.01.1999 roku, zaprzępaściły ekonomiczną zasadę równości (opłacania identycznej wysokości składek i otrzymywania świadczeń ekwiwalentnych do wysokości opłacanych składek) wszystkich ubezpieczonych. Nie podlega żadnej dyskusji fakt specyfiki pracy górniczej, jej trudności i negatywnego oddziaływania na zdrowie osób ją wykonujących. Ale przywileje wcześniejszego przechodzenia górników na emeryturę winny wynikać nie tyle z faktu wykonywania niebezpiecznej pracy, co uiszczania wyższej składki emerytalnej przez pracodawców sektora górniczego, a nie przez wszystkich ubezpieczonych. Analogiczna sytuacja jest w metodzie wyliczania wysokości emerytur górniczych.

Koszty jej przyznania winni ponosić pracodawcy, a nie pozostali ubezpieczeni czy też podatnicy. Tak skonstruowany system emerytalny zamiast usprawnić swoje funkcjonowanie, zachowuje błędy starego systemu. Sankcjonowanie grup uprzywilejowanych – nie tylko górników, ale również innych, na przykład grup zawodowych uprawnionych do emerytur pomostowych – spowoduje w niedalekiej przyszłości załamanie podstaw finansowych polskiego systemu emerytalnego, reformowanego lub raczej zmienionego w 1999 roku.

Literatura

- [1] Barr N., *The Objectives and Attainments Pension Schemes*, [w:] *State and Social Welfare Objective of Policy*, ed. T-D. Wilson, Longman, London and New York 1991.
- [2] Góra M., *System emerytalny*, PWE, Warszawa 2003.
- [3] Holzmann R., Hinz R., *Old-Age Income Support in the Twenty-First Century: An International Perspective on Pension Systems and Reform* (razem z H. von Gersdorff, I. Gill, G. Impavido, A.R. Musalem, M. Rutkowski, R. Palacios, Y. Sin, K. Subarao, A. Schwartz), Web Version, 18 February 2005, The World Bank (www.worldbank.org/sp/incomes/OldAgesSupport-PrelimWeb.pdf).
- [4] Myles J., Pierson P., *The Comparative Political Economy of Pension Reform*, [w:] *The New Politics of the Welfare State*, red. P. Pierson, Oxford University Press, New York 2001.
- [5] Szumlicz T., *Zabezpieczenie emerytalne w systemach zabezpieczenia społecznego*, [w:] *Systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, pod red. T. Szumlicza i M. Żukowskiego, Twigger, Warszawa 2004.
- [6] Ustawa z dnia 28.08.1997 roku *O organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych*, Dz.U. nr 139/1997, poz. 934 wraz ze zmianami.
- [7] Ustawa z 17.12.1998 roku *O emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych*, Dz.U. nr 162/1998, poz. 1118 wraz ze zmianami.
- [8] Żukowski M., *Reformy emerytalne w Europie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2006.

Streszczenie

W 1999 roku wprowadzona została w Polsce reforma systemu ubezpieczeń społecznych obejmująca między innymi nowe zasady przyznawania świadczeń emerytalnych. W referacie opisano nowy polski system świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Zasadnicza część referatu charakteryzuje przywileje górni-

ków w systemie emerytalnym. W referacie przedstawiono analizę porównawczą w zakresie wysokości potencjalnych emerytur standardowych i górniczych oraz okresy wypłaty tych świadczeń.

Summary

Mining Pensions in the Polish Pension System

In 1999 were introduced stay in the Poland reform of the system of national insurance schemes hugging among others new principles of granting pension services. The new Polish system of services was described in the report from national insurance scheme. The principal part of the report characterizes miners privileges in the pension system. The comparative analysis was introduced in the report in the range of the height of potential standard and mining pensions and periods of payment of these services.